

O‘ZBEK MUSIQA MADANIYATIDA CHANG CHOLG‘USINING O‘RNI VA IJROCHILIKDAGI ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Axmedova Mavluda

Toshkent viloyati Ixtisoslashtirilgan Madaniyat maktabi

Xalq cholg‘u ijrochiligi bo‘limi Oliy toifali o‘qituvchi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola chang cholg‘usi musiqiy asbobining an‘anaviy va zamonaviy ijro uslublarini tahlil qiladi. Chang cholg‘usining o‘zbek musiqasidagi o‘rni va uning ijrochilikda yuz berayotgan zamonaviy tendensiyalariga e‘tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: Chang cholg‘usi, o‘zbek musiqasi, an‘anaviy ijro, zamonaviy tendensiyalar, innovatsion yondoshuvlar, elektron musiqiy asboblari, musiqiy integratsiya

Kirish. O‘zbek musiqa madaniyati o‘zining boy tarixi, rang-barangligi va xalqining dardini ifodalashdagi o‘ziga xosligi bilan dunyo miqyosida tanilgan. Bu madaniyatning ajralmas qismi bo‘lgan cholg‘u asboblari orasida chang o‘zining tarixiy va ijodiy ahamiyati bilan alohida o‘rin tutadi. Chang cholg‘usi, o‘zbek xalq musiqasida xalqona va tasavvufiy ohanglarni yaratishda muhim rol o‘ynagan va o‘ynayapti. Uning o‘zgacha tovushlari, musiqiy izlanishlardagi farqlari va ijrochilikdagi yangiliklar musiqaga bo‘lgan e‘tibor va hurmatni oshiradi.

Zamonaviy musiqiy tendensiyalar va texnologik rivojlanish bilan birga chang cholg‘usining ijrochilikdagi uslublari ham o‘zgarib bormoqda. Bugungi kunda, an‘anaviy ijrochilikni zamonaviy musiqiy shakllar va innovatsion yondoshuvlar bilan uyg‘unlashtirish orqali chang cholg‘usi yangi avlod tinglovchilariga ham yetib bormoqda. Ushbu ilmiy maqolada, o‘zbek musiqa madaniyatida chang cholg‘usining o‘rni, uning ijro uslublaridagi zamonaviy tendensiyalar, innovatsion yondoshuvlar hamda ta‘lim tizimidagi o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada chang cholg‘usining xalqaro miqyosdagi ahamiyati va ta‘siri haqida ham so‘z yuritiladi.

An‘anaviy ijro uslubi. An‘anaviy chang cholg‘usi ijro uslubi o‘zining uzoq tarixiy ildizlariga, o‘zbek xalq musiqasining o‘ziga xos elementlariga tayanadi. O‘zbek musiqasida chang asosan xalq qoshiqlari, xalq o‘yinlari va diniy marosimlar bilan bog‘liq bo‘lgan an‘anaviy muhitda ishlatilgan. Changning o‘ziga xos tovushlari va ritmik qurilishi xalq musiqasining o‘ziga xos ohanglarini yaratishda katta rol o‘ynaydi. Odatda, chang cholg‘usi “shashmaqom” tizimida, ya‘ni o‘zbek musiqasining asosiy shakllaridan biri bo‘lgan maqomlarda ishlatilgan. An‘anaviy ijro uslubida, musiqiy ijrochilar changni asosan o‘zaro almashinish, uchrashuvlar va bayramlarda, shuningdek, diniy marosimlar va boshqa an‘anaviy tadbirlarda ishlatishadi.

An'anaviy uslubda chang cholg'usini ijro etishda ko'pincha turli xil holatlarda, masalan, musiqiy taqsimotlar va maqomlarning ohanglarida o'yin jarayonida qo'llaniladi. Ijrochilikda har bir badiiy maqsadga muvofiq bo'lishi uchun an'anaviy yo'llar, qo'llanilgan texnikalar va melodiya shakllari uzoq vaqt davomida saqlanib kelgan. Misol uchun, an'anaviy chang cholg'usi asosan qo'l bilan o'ynaladi va past tovushlardan yuqori tovushlargacha bo'lgan spektrda sozlanadi.

Zamonaviy tendensiyalar. Bugungi kunda, o'zbek chang cholg'usi zamonaviy musiqiy tendensiyalarni qabul qilish bilan o'zgarishlarga duch kelgan. Xususan, yangi musiqiy shakllar, innovatsion yondoshuvlar va texnologiyalarning qo'llanishi chang cholg'usining ijro uslubini sezilarli darajada o'zgartirib yuborgan. O'zbek musiqasidagi bu o'zgarishlar, asosan, elektron musiqa, pop, rok va boshqa janrlar bilan integratsiya qilish orqali amalga oshirilmoqda. Zamonaviy ijrochilar chang cholg'usini nafaqat an'anaviy shaklda, balki boshqa musiqiy asboblardan ham birgalikda ham ijro etadilar. O'zbek musiqasining zamonaviy ijro uslublarida ko'pincha sintetik asboblardan, elektron tovushlar va miksajlar ishlatiladi. Shuningdek, chang cholg'usi bugungi kunda ko'proq badiiy va ijodiy xususiyatlarga ega bo'lib, yangi tajribalar va o'zgacha qo'llanilish usullari bilan boyitilgan. Masalan, mashhur o'zbek ijrochilari, shuningdek, xonandalar va musiqachilar zamonaviy musiqa uslublarini an'anaviy cholg'u asboblari bilan uyg'unlashtirishda yirik tajribalar olib boradilar.

O'zbek chang cholg'usining zamonaviy ijro uslubidagi eng katta o'zgarishlardan biri - bu uning global sahnaga chiqishi va xalqaro miqyosda tanilishi. Yangi texnologiyalar va musiqiy integratsiyalar orqali chang cholg'usi bugungi kunda o'zbek musiqasining yangi avlodlarini yaratishda muhim rol o'ynamoqda. Shu bilan birga, zamonaviy musiqiy asboblardan va audiovizual elementlardan yordamida chang cholg'usining ijrosida yangi ranglar va effektlar hosil bo'lishi mumkin. Misol sifatida, zamonaviy o'zbek musiqachilari, xususan, nomi mashhur bo'lgan san'atkorlar, o'z ijrolarida chang cholg'usini elektron tovushlar, remikslardan va boshqa innovatsion texnologiyalar bilan birlashtirib, musiqaning zamonaviy shakllarini yaratadilar. Bu esa, o'z navbatida, chang cholg'usining yangi ijro shakllarini ishlab chiqishga va uni o'zbek musiqasining yangi yo'nalishlariga moslashtirishga imkon yaratadi.

Elektron musiqiy asboblardan va texnologiyalarni qo'llash. Zamonaviy musiqiy ijro uslublarida elektron musiqiy asboblardan va texnologiyalarning qo'llanilishi musiqa ijrochiligini yangi bosqichga olib chiqmoqda. O'zbek chang cholg'usi ham ushbu texnologik o'zgarishlardan xoli emas. Bugungi kunda, chang cholg'usi nafaqat an'anaviy shakllarda, balki elektron musiqiy asboblardan yordamida ham ijro etilmoqda. Masalan, sintezatorlar, kompyuter dasturlari, effekt protsessorlari va boshqa elektron asboblardan yordamida chang cholg'usining tovushi yanada boyitilishi mumkin. Bu usul changning an'anaviy tovushlarini zamonaviy musiqiy elementlardan bilan uyg'unlashtirib, yangi tinglovchilarga yo'naltirilgan ijrolarni yaratishga imkon beradi. Elektron

musiqiy asboblari orqali ijrochilar chang cholgʻusining tovushini oʻzgartirishi, uni mashhur elektron musiqaning boshqa janrlariga moslashtirishi mumkin. Misol uchun, zamonaviy oʻzbek musiqachilari chang cholgʻusini “techno”, “house”, “ambient” kabi janrlar bilan sintezlaydi. Shu bilan birga, musiqachilar "looping" texnikasi yordamida musiqaning segmentlarini takrorlash, sintetik ovozlarni yaratish, shuningdek, qoʻshiq va instrumental asarlarda dinamikani oʻzgartirishda elektron musiqiy asboblardan foydalanadilar. Bundan tashqari, yangi musiqiy texnologiyalar ijrochilarni oʻz ijrolarini onlayn platformalarda, masalan, YouTube, Spotify, SoundCloud kabi platformalarda tarqatishda ham qoʻllaniladi. Bu esa chang cholgʻusining kengroq auditoriyaga yetib borishiga yordam beradi.

Ijrochilarning oʻzgaruvchan uslublari va yangi tinglovchilarni jalb qilish uchun innovatsion yondoshuvlar. Zamonaviy musiqaning oʻzgaruvchan va dinamik tabiatiga mos ravishda chang cholgʻusining ijro uslubi ham yangilanmoqda. Ijrochilar oʻz musiqalarini yangi tinglovchilarga qiziqarli va dolzarb qilish uchun innovatsion yondoshuvlarni qoʻllayaptilar. Bu jarayonda yangi musiqiy janrlar va uslublari sintezlanmoqda. Misol uchun, oʻzbek chang cholgʻusi milliy anʼanalarni saqlagan holda, zamonaviy musiqaning boshqa janrlarini oʻz ichiga olgan kompozitsiyalarni yaratmoqda.

Yangi musiqiy yoʻnalishlarning kombinatsiyasi - sintezlangan janrlar, yaʼni “fusion” janrlari, misol uchun, oʻzbek xalq musiqasining elementlari bilan elektron musiqaning va pop-musiqaning uygʻunlashuvi - ijrochilar uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Bu esa, anʼanaviy musiqani zamonaviy va global muhitga moslashtirishga yordam beradi. Sintezlangan janrlar orqali, musiqachilar yangi tinglovchilarni jalb qilish, yoshlar orasida oʻz musiqasini keng tarqatish imkoniyatiga ega boʻlmoqda.

Shu bilan birga, ijrochilar musiqa yaratishda vizual sanʼatlarni ham qoʻllamoqda. Masalan, chang cholgʻusining ijrosini videokliplar, live-performanslar va vizual art-jarayonlar bilan birlashtirib, tinglovchilarga yangi, interaktiv tajriba yaratishadi. Bu esa, oʻz navbatida, musiqaning oʻziga xosligiga yana bir oʻlchov qoʻshadi va musiqa sanʼati bilan vizual sanʼatni uygʻunlashtiradi. Bundan tashqari, zamonaviy musiqachilar oʻz ijrolarini yangi uslublari orqali ifodalashda ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanmoqdalar. Instagram, TikTok kabi platformalarda oʻz ijrolarini namoyish qilish va shu orqali keng auditoriyaga tarqatish zamonaviy ijrochilikning ajralmas qismiga aylangan. Shu tarzda, musiqachilar innovatsion yondoshuvlar bilan oʻz sanʼatlarini koʻproq tinglovchilarga yetkazishadi.

Zamonaviy ijrochilikdagi bunday oʻzgarishlar oʻzbek chang cholgʻusining rivojlanishiga yangi yoʻnalishlar ochmoqda, shu bilan birga, musiqaning global sahnadagi oʻrnini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Oʻqitilish jarayoni va zamonaviy yondoshuvlar. Bugungi kunda chang cholgʻusining oʻqitilish jarayoni anʼanaviy usullardan zamonaviy yondoshuvlarga

o‘tmoqda. An’anaviy tarzda, o‘qitish jarayoni asosan amaliy ko‘nikmalar va xalq an‘analariga asoslanib, musiqaning avloddan-avlodga o‘tishini ta‘minlagan. Biroq, zamonaviy ta‘lim tizimida innovatsion usullarni qo‘llash, yangi texnologiyalarni o‘rgatish va musiqiy ta‘limni global talablar bilan moslashtirish zaruriyati tug‘ildi. Hozirgi kunda musiqiy maktablar va konservatoriyalar o‘z talabalari uchun an’anaviy va zamonaviy usullarni uyg‘unlashtirishga harakat qilmoqda. Masalan, musiqa ta‘limida kompyuter dasturlari, musiqiy tahlil va sintezatorlar yordamida o‘quvchilarga yanada kengroq ko‘nikmalarni o‘rgatishmoqda.

Shuningdek, ta‘lim jarayonida, ijro uslublarini va texnikalarni o‘rgatishda yangi pedagogik yondoshuvlar qo‘llaniladi. Bunga an’anaviy musiqaning tamoyillarini saqlab qolish bilan birga, zamonaviy musiqiy tafakkur va kreativlikni rivojlantirishga intilish kiradi. O‘qituvchilar yangi texnologiyalar yordamida o‘quvchilarga musiqiy ijrolarni takrorlash, musiqaning strukturaviy tahlilini amalga oshirish va o‘zgaruvchan ijro shakllarini o‘rgatishmoqda.

O‘zbekistonning turli san‘at maktablarida chang cholg‘usini o‘rgatish va uni saqlab qolish bo‘yicha ko‘plab tashabbuslar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston davlat konservatoriyasi va boshqa musiqiy ta‘lim muassasalarida chang cholg‘usi asosiy musiqiy asboblardan biri sifatida o‘rganiladi. Bu yerda talabalar chang cholg‘usining o‘qitilishida an’anaviy usullardan foydalanish bilan birga, uni zamonaviy musiqaga integratsiya qilish bo‘yicha ham darslar olib boriladi.

Bundan tashqari, O‘zbekistonda o‘qituvchilar va san‘atkorlar tomonidan chang cholg‘usining saqlanishi va rivojlantirilishi uchun turli ilmiy va amaliy tadbirlar, seminarlar va festival tadbirlari tashkil etilmoqda. Maqsad – chang cholg‘usining o‘zbek musiqasidagi o‘rnini saqlash va uni kelajak avlodlarga yetkazishdir. Misol uchun, an’anaviy musiqiy festivallar va musiqiy tadbirlar orqali chang cholg‘usining ijro usullari, texnikalari va o‘ziga xosligi keng ommaga tanitiladi.

Xalqaro sahnadagi o‘rni. O‘zbek chang cholg‘usining xalqaro sahnadagi o‘rni yil sayin kuchayib bormoqda. Bugungi kunda O‘zbekistondan kelgan musiqachilar, shu jumladan chang cholg‘usi ijrochilari, xalqaro festival va tadbirlarda faol ishtirok etmoqdalar. O‘zbekistonning xalqaro musiqiy festival va tadbirlarida chang cholg‘usi o‘zgacha o‘ringa ega bo‘lib, o‘zbek musiqasining yuksak madaniyatini namoyish qilishda muhim vosita sifatida qaraladi. Xususan, O‘zbekistonning o‘ziga xos musiqiy tadbirlari, masalan, Shashmaqom festivalida chang cholg‘usi ijrochilari o‘z san‘ati bilan nafaqat o‘zbek, balki xalqaro tinglovchilarga ham tanishtiriladi. Shu bilan birga, xalqaro musiqiy festival va konsertlar O‘zbekistondan tashqarida ham chang cholg‘usining kengroq auditoriyaga tarqalishiga yordam bermoqda. O‘zbek chang cholg‘usining yirik sahnalarda ijro etilishi, uning xalqaro musiqiy janrlar bilan uyg‘unlashishi O‘zbekistonning musiqiy madaniyatini jahon miqyosida tanitishga katta yordam bermoqda.

O‘zbek chang cholg‘usining boshqa xalqlar bilan musiqiy integratsiyasi, uning xalqaro miqyosda o‘zgarishi va yangi shakllarda namoyon bo‘lishi bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir. Zamonaviy musiqada chang cholg‘usining yangi ko‘rinishlari – elektron musiqaning, pop va rock musiqasi bilan birlashuvi, musiqiy janrlar sintezi orqali ko‘zga tashlanadi. Shu tarzda, O‘zbekistondan chiqadigan musiqachilar o‘z chang cholg‘usini nafaqat xalqaro musiqiy janrlar bilan integratsiya qilishadi, balki yangi auditoriyaga o‘z ijrolarini taqdim etishda muvaffaqiyat qozonmoqdalar.

Xulosa. Chang cholg‘usi o‘zbek musiqasining ajralmas qismidir va uning ijrochilik an‘analari nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham katta ahamiyatga ega. Bugungi kunda chang cholg‘usining an‘anaviy ijro uslublari va zamonaviy tendensiyalari o‘rtasidagi integratsiya uning rivojlanishini ta‘minlaydi. An‘anaviy ijro texnikalari va uslublarni saqlab qolish bilan birga, zamonaviy innovatsiyalar, masalan, elektron musiqiy asboblari va sintezlangan janrlar, chang cholg‘usini yangi tinglovchilarga yetkazish va musiqiy sahnada yangi shakllarda namoyish qilish imkonini bermoqda.

Chang cholg‘usining ta‘lim jarayoni zamonaviy pedagogik yondoshuvlar yordamida yangilanmoqda. Bu nafaqat o‘qituvchilarning yangi texnologiyalarni qo‘llashiga, balki o‘quvchilarga musiqiy ijroda yangicha yondoshuvlar va innovatsion usullarni o‘rgatishga imkon yaratadi. O‘zbekistonning san‘at maktablari va musiqiy ta‘lim muassasalarida chang cholg‘usining o‘qitilishi va saqlanishi bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlari musiqiy an‘analarni saqlab qolish va rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Xalqaro miqyosda chang cholg‘usi O‘zbekistondan tashqarida ham mashhurligini oshirib boradi. O‘zbekistonning yirik musiqiy festival va tadbirlarida chang cholg‘usi ijrochilari o‘z san‘atlarini dunyoga tanitmoqda. Musiqiy integratsiya va global musiqiy janrlar bilan uyg‘unlashish orqali chang cholg‘usi nafaqat o‘zbek, balki butun jahon musiqasining ajralmas qismiga aylanishi kutilmoqda. Shunday qilib, chang cholg‘usining rivojlanishi va saqlanishi, uning ijro uslublarni yangi avlodga o‘rgatish, xalqaro miqyosda kengroq tanitish O‘zbekistonning musiqiy madaniyatini dunyoga tanitishdagi muhim omil bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rozaxon Xaydarova AN‘ANAVIY CHOLG‘U IJROCHILIGI «Musiqqa» nashriyoti Toshkent 2020 y
2. И. Ражабов. «Мақомлар масаласига доир». Тошкент. 1963 й.
3. «Шашмақом» I жилд., Нотага олувчи: Ю.Ражабий., 1966й
4. Akbarov I. Musiqalug‘ati. -T.:1997.-137b.2

5. Hojimamatov, Azimjon. "CHANG CHOLG ‘USI TARIXIGA BIR NAZAR VA UNING ORNAMENTAL BEZAKLARI." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 2.10-2 (2022): 265-275.
6. Ботирова, Хилола. "The practice of applying pedagogical technologies in the learning process to playing the Chang instrument." *Общество и инновации* 2.3/S (2021): 330-339.
7. Yo‘Ldashev, G‘Ayratjon, and Shohida Tohirjonova. "CHANG CHOLG ‘USI KELIB CHIQISH TARIXI." *Oriental Art and Culture* 4.1 (2023): 569-574.